

AVTORJI IN KNJIGE

Vilko
Novak

Ferdo Godina in njegov Zaklenjeni dom

Verjetno ni bilo pri nas nikoli tóliko ustvarjalnih pripovednikov sedemdesetletnikov, kot jih je v naših dneh. In Ferdo Godina je med najbolj vidnimi. Njegovi začetki segajo že kar pol stoletja nazaj in njegova ustvarjalnost niti glede na tvarino niti na vsebinske novosti in družbeno živost ne upada. Nasprotno: od prvih motivov iz prekmurskega življenja, ki jih je oblikoval z novih

vidikov in z novimi prijemi, se je po zadnji vojski in osvoboditvi, ko so mu nove razmere razširile in poglobile doživljanje ter presojanje sveta in okolja, njegovo pripovedništvo pomnožilo na vse strani, v vojne spomine in pripovedi, v zgodovino osvobodilne borbe, v sodobno meščansko življenje, v mladinske knjige, filmski scenarij — najbolj pa je ostal zvest svojemu domačemu vaškemu svetu tik ob Muri.

Godinova dela se ne razraščajo v nabuhle zvezke. Pred vojsko in še po njej piše v glavnem le novele, ki prikazujejo pogosto le posameznike, največ ženske v ospredju dogajanja, življenje dijaške mladine v predvojnem času. Svoje domače ljudi oživlja v njihovi miselni in čustveni preprostosti, večkrat v naravni elementarnosti, v skoro onemoglem hrepenenju po dobroti in ljubezni, v trpljenju in stiskah. V njegovih novelah zaživi od začetka tudi Mura in svet ob njej s svojimi posebnostmi, saj ga menda ni pri nas pisatelja, ki bi tako spojeno živel s kakšno reko in njenim bližnjim okoljem ter bi postavljaj tja tudi svoje osebe.

Že v zgodnjih novelah, še bolj pa v povojnih, je pisatelj močno kritičen do vsega, kar določa usodo njegovim osebam, saj se mnogokdaj s svojimi osebami tudi istoveti ali pa nastopa v razgovoru z njimi. Kakor da bi se bil pisatelj v teh novelah pripravljaj s humorističnim, ironičnim, pa tudi že satiričnim prikazovanjem birokratskih usmerjevalcev vaškega življenja na svoja obsežnejša dela zadnjih let. Nove gospodarske in družbene razmere po osvoboditvi so docela spremenile življenje prekmurske vasi — tako kot je nekoč Mura spreminjala svoj tok in zemljo ob njem. Pisatelja, predvojnega aktivnega ocenjevalca vaškega življenja, je moralo to dogajanje potegniti v svoj novi tok, da se je spoprijel z njim, najprej kot borben časnikar, nato kot novelist (knjiga Dajmo živeti tudi drugim, 1962), predvsem pa v zadnjih dveh romanih: Človek živi in umira (1974) in Zaklenjeni dom (1985).

Godina je v teh dveh romanih razširil svoj oblikovalni in kritični pogled z manjše skupine posameznikov na vso vas, celó na njeno širšo

okolico z občinskim središčem. Že v eni od novel je označil svoje vodilo pri pisateljevanju te smeri: »... mislil sem, da bi se z resnico odpravile zablode, ki nas po neki vražji dediščini obremenjujejo. Izrazil sem pri tem tudi misel o nevarnosti, da bomo tudi to dediščino zapustili našim zanamcem, kar nam ne bo v posebno čast« (Ironija, Dajmo živeti tudi drugim, 27). Toda ta »vražja dediščina« se je odtlej še v grozotnejših oblikah množila ter pisatelja silila, »da se za vsako ceno dokoplje do resnice«, tako da ga zdaj zares lahko navdaja »blagodejen občutek, da sem bistveno vprašanje o naših tegobah na novo zajel in jih rešil in da mimo teh misli ne bo mogla iti zgodovina« (prav tam). Čeprav je pisatelj zadnje besede zapisal najbrž z ironijo, moremo te njegove misli po zadnjih dveh knjigah le potrditi.

Ker je Godina s svojimi sovaščani in posredno z rojaki iz vse pokrajine že pred pol stoletja sodoživljal njihovo borbo za vsakdanje preživetje, njihovo kolonialno hojo za kruhom v tujino (njegova prva črtica v narečju je V tujino), z njimi véroval v svet prihodnosti brez krivic, z blaginjo, ki si jo bodo priborili domá z delom — jim je ostal zvest tudi po vojski, ko se je beg v tujino še podeseteril in se je tujina iz predvojne Nemčije in Francije razširila do Kanade, Avstralije in celo v Libijo in Irak... To delno niso več sezonski delavci, marveč jih mnoge z njihovimi otroki vred požre tujina za vedno.

V obeh zadnjih Godinovih romanih je sicer v ospredju usoda ene družine, toda zavoljo skupnega gospodarskega dogajanja je povezana z njo vsa vas — mnoge vzporedne zgodbe ponazarjajo najrazličnejše usode, ki jih ustvarja današnji čas — in še bližnji mesti s tovarnami in občinskim vodstvom. Obe knjigi druží gospodarsko ozadje: v prvi se nazorno odvija gospodarjenje »... kmečkih zadrug, ki so kmeta potisnile na rob propada...«, kakor pisatelj označuje tisti čas v najnovejšem romanu (5). Delali so nasipe, da bi ukrotili Muro, pri tem pa so nastopali tuji delavci. Vrstijo se nesposobni, izkoriščevalski ljudje iz vodstva občine z grotesknim nastopanjem, ki s hrupnim ravnanjem na vasi zakrivajo resnico in potegnejo kmete v nesrečo. Od obubožanih kmetov kupujejo vinograde, hiše si postavljajo kar na več krajih in ustvarjajo pošasten birokratski razred, ki prekaša izkoriščanje davnih fevdalcev.

Najnovejšega Godinovega romana *Zaklenjeni dom* (Pomurska založba, 1985) ne moremo ocenjevati z nekakim »literarnoteoretičnim branjem«, da bi ga s primežem iskanih tujk uvrstili v predal »črnega kruha« slovenskega pripovedništva, primerneza za zabavo manj zahtevnih bralcev. Godina si niti ne prizadeva z gradnjo in slogom svoje pripovedi, da bi tekmoval z najnovejšimi naporí tuje in domače ustvaljalnosti. Pisatelj je zvest slogu svojih novel in prejšnjih romanov. Njegovega delu se moremo in moramo približati le z zgodovinskim in realističnim branjem, kakršno je tudi njegovo pisanje. Takó je njegov predzadnji roman iz prekmurskega sveta, *Človek živi in umira*, danes že literarno upodobljen dokument zadnjih desetletij, kakor je to tudi njegov najnovejši roman že danes — hkrati pa obe knjigi segata živo v pereče sodobno življenje kot sodba in izziv vsej vnémarnosti, brezbriznosti, ki gre z birokratsko vzvišenostjo mimo trpljenja in krivic, ki spodkopavajo

družbo. Ko bo spomin na današnje in včerajšnje dogajanje med prihodnjim rodом že obledel in kupov današnjih časnikov ne bo nihče več odpiral, tedaj bo Godinovo pričevanje v obeh romanih na neki način še dragocenejše, in ker je takó živo, ne bo delovalo kot pripovedna izmišljotina, marveč bo tudi prihodnji rod spreletaval srh ob njem.

V naslovu zadnjega romana je Ferdo Godina realistično nič simbolično pokazal posledice dogajanja v nekaterih prekmurskih vaseh zavoljo zapuščanja vasi in domov, kjer ostanejo še mogoče nekaj časa osamljeni starci, za njimi pa bo dom — zaklenjen, kot jih je že zaklenjenih v Ložiču nad trideset... Domove zapuščajo sicer tudi drugod na Slovenskem — o tem žal ni na voljo, vsaj javno, nikakih študij in naš tisk zmore le redko kak površen stavek o tem. Toda to zapuščanje zemlje in vasi ni nikjer pri nas tako množično in usodno, kot je prav v Prekmurju, od koder so že pred zadnjo vojsko hodile množice na sezonsko delo v državi in v tujino. O tem beremo že v Godinovih novelah, v zadnjih dveh romanih pa večkrat njegove osebe zastavljajo nasproti današnjemu težkemu življenju obljube in napovedi pred vojsko, da »bo čisto drugače« (str. 5). Saj je res drugače: tudi v domači pokrajini je nastalo nekaj tovarn, ki požirajo mlade iz vasi, ki jim življenje odmerjajo dan za dnem — delovne izmene, ko vstajajo ob štirih, se vozijo tako ali drugače v tovarno, hodijo spat opolnoči in jim »življenje ni več drugo kot ena sama norma« (171) zaradi večje storilnosti v tovarni. Če stanujejo doma, delajo še na tistih nekaj hektarjih, sicer s sodobnim orodjem in napravami, priključki, dokler se ne sprejo s starši ali z neprijetno snaho, imajo težave z varstvom otrok, ob tem pa nastanejo groteskna razmerja.

Godinov roman *Zaklenjeni dom* je zgrajen ob osrednji zgodbi Zverove ožje in širše družine, s katero je tesno povezan gospodarjev brat, pred vojsko nekoliko šolan, partizan, obsojen ob kominformu, zdaj vodja poslovalnice dela — na robu birokratskega vodstva v pokrajini. On ni le idejno protiigralec svojega brata kmeta, marveč tudi pobudnik javnih gradenj: najprej novega mostu na Muri, nato tovarne v bližnjem kraju. »Tonč brez javnih del ni mogel živeti« (88), pri tem pa trči vselej na nasprotovanje odločujoče kaste. Mimogrede: tako v prejšnjem romanu (*Človek živi in umira*) kot v tem najnovejšem je v pisateljevih glasnikih mnogo gradiva za Godinovo idejno in ustvarjalno oznako, sevé, če bodo prihodnji kritiki in slovstveni zgodovinarji te osebe in ta mesta v obeh knjigah prepoznali...

Osrednji javni dogodek v romanu je odpiranje mostu na Muri: »... ko se bo življenje za vse čase razlilo na oba bregova« — ki so ju prej vezali izginuli brodovi in ladje — in pisatelj še ni slutil, kaj nas vse čaka v zdajšnjih dneh, ko je zapisal: »... da bo z današnjim dnem Mura zbrisana z zemlje« (121) — zdaj se mora tudi sam v časnikih boriti za rešitev Mure in njenega zaledja na obeh straneh zaradi name-ravane gradnje dolge vrste hidrocentral... Medtem ko se ta slavnost po naključju srečno dokonča, povzroča Tončeva pobuda za postavitev tovarne, kjer bi se naj zaposlili tudi zdomci, ostro nasprotovanje in spletkarjenje (niti iz obmejne občine do Ljubljane so posrečeno pokazane!), zakaj njegova zamisel je starinsko preprosta in naravna:

»Tovarna naj bi bila blagoslov — vasi naj bi bile delavne, a predvsem srečne« (160), on sam doživlja notranje očiščenje in moč ob delu za druge — »voljo za dobrim«, — »spremlja ga sla po resnici in pravici« (236). Ljudstvo, potrebno dela in zaslužka, gre za njim, medtem ko ga občinski možje prepričujejo o edino veljavni uradni poti do ustanovitve tovarne »v obveznem političnem jeziku, ki ga Tonč ni mogel, odkar je ta nastal, nikoli do kraja razumeti«, ta »slabokrven jezik... z vseh vetrov znesen« (206), govoričijo »o neustreznem tretiranju v temeljnih samoupravnih skupnostih; da obstoječi odnosi premalo identificirajo...« itn.

Pisateljevega glasnika vodi preprosta človeška misel, ki ga je vodila že pred pol stoletja: pripomoči ljudem do kosa »pravično razdeljenega kruha« — toda po vseh takih dogodkih in doživljajih mora priznati: »Na to etiko pa smo v desetletjih po vojni pozabili, zato se nam na vsakem koraku ponuja izkoriščanje človeka po človeku« (208). Kdor more, gre v svet za zaslužkom in posledica? »Marke, te preklete marke. Samo za te jim je« (158) — to je merilo blaginje v vaseh, s tem si zidajo nove hiše, ki bodo nadomestile »zaklenjene domove« — če bo kdo ostal v njih. Za zdaj še velja: »Devize pa se častijo po božje« (184) — tudi v javnosti, v gospodarskih ustanovah. Toda mladi odhajajo tudi v domača mesta, si ustanavljajo družine (kot Zverova Slavka, ki je s svojim fantom na sprehodih ob Muri trdno verjela v svojo prihodnjo srečo), ki se jim razbijejo, in če imajo otroke: »... otroci bodo živčne razvaline, še preden dorasejo« (163), ženske pa se prezgodaj ob strojih nezmožne upokojijo. »Z vsemi se igra življenje, s tistimi, ki so po svetu in s temi doma« (159). Geslo vseh dosedanjih borb, da bo človek prvi v vsem dogajanju, je daleč od tega vzora, ker »neka prekleta zakonitost... ne popusti« (171). V čem je ta zakonitost in kako nasprotuje uresničenju tega vzora, to odkriva roman *Zaklenjeni dom* od poglavja do poglavja — in odkrival je to z drugimi zgodbami že prejšnji Godinov roman — v zgodbi Zverove družine, ki je v ospredju in v stranskih zgodbah drugih vaščanov, v katere posega tujina, še bolj pa domovina s svojim novim gospodarstvom, ki sicer postavlja tudi uspešne tovarne, zaletavo pa njegovi usmerjevalci v bližnjem mestu z megalomanskimi, nepremišljenimi naložbami uničujejo sredstva, s katerimi bi mogli pomagati ljudstvu k resnični blaginji — »bič božji« imenuje pisatelj te njihove nekaznovane igrčke, zakaj oblast dá človeku moč, moč pa lahko vodi na zgrešene poti — tako mirno razmišlja Godina ob teh in drugih kričeih posegih nekaterih v ljudsko življenje.

In podobno mirno, brez vélikih besed, pripoveduje Godina o življenju, uspehih, trpljenju in hrepenenju svojih ljudi od poglavja do poglavja. Nikakor ni neobčutljiv za njihovo usodo, kar dokazujejo tako besede njegovih oseb, kakor včasih tudi njegov dostavek, utrjena misel, v kateri je vsa njegova prizadetost. Prizadetost tistega Bistriškega Ferka (pisateljev psevdonim v prvih dijaških črticah), ki je že pred pol stoletja zavestno sodoživljal težko življenje svojih rojakov, pisal o njem, razmišljal o njem in se potem ves čas, desetletja boril za njihovo pravičnejše, boljše življenje. Zdi se, da sta njegova zadnja romana

obračun o tem prizadevanju, o uspehih in neuspehih boja za spremenjeno življenje — in še nakazana bližnja prihodnost.

Moč Godinovega realizma je tako v nazornem upodabljanju posameznih oseb — od življenja mladine z najnovejšo žensko modo in nedeljskimi zabavami, do zadnjih delovnih naporov zemlji in starim oblikam zvestih ostarelih vaščanov, ki umirajo zapuščeni — kot v prikazovanju tistih skritih in vidnih sil, ki iz bližnjega mesteca posegajo v usodo vasi ter bogatijo ob njenem propadanju. Krajevni značilnosti je pisatelj zvest tudi s številnimi narečnimi besedami (ki bi pa naj imele označeno mesto naglasa) in z označevanjem kmečkega okolja, v katerem ljudje govorijo svoj naravni jezik in se gibljejo s stoletnimi gibi.

NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

Slavo
Šerc

Kontrasti nemške književnosti

(K vprašanju o enotnosti nemške literature)

V zadnjem času se vse bolj izostruje vprašanje, ali lahko za literaturo, ki je pisana v nemškem jeziku, ne glede na to, ali je nastala v Avstriji, Švici, Zvezni republiki Nemčiji ali Nemški demokratični republiki, uporabimo skupen izraz »nemška književnost«. Ta problem — če ga lahko tako imenujemo — se pojavlja predvsem zaradi zarez, ki vlada med vzhodno — in zahodnonemško književnostjo, pri tem pa se največkrat pojavljajo naslednji sklopi vprašanj:

Ali je mogoče govoriti o nemškem narodu z dvema različnima kultura? Obstajata morda — kot posledica različnih družbenih sistemov — dve nemški literaturi? Morda dva naroda z dvema različnima kultura? Je kljub vsemu še vedno mogoče govoriti o enotni, celoviti nemški književnosti?

Jasno je, da je mogoče na ta in podobna vprašanja ustrezno odgovoriti samo s primerjalno analizo literarnega in kulturnega razvoja nasploh po drugi svetovni vojni. Téma bi zahtevala celo knjigo, zato bo v pričujočem članku mogoče samo nakazati nekatere značilnosti povojnega literarnega razvoja, s tem pa bomo lahko samo nakazali bistvo tega vprašanja in poskušali dati takšen ali drugačen odgovor. Pri tem je treba dodati, da vprašanje o enotnosti nemške književnosti za slovenskega bralca te književnosti morda sploh ni aktualno, saj bralca zanima samo razlika med dobro in slabo literaturo, torej umetniškost literarnega dela, manj pomembno pa je, ali je nastala na vzhodu oz. zahodu. Če je to res, smo z našega stališča na to vprašanje že dali odgovor.

Vendar stvari niso tako preproste, saj traja v nemškem kulturnem prostoru polemika o tem vprašanju vsaj že od leta 1959 naprej. Takrat